

Karel Floss (1926–2024)

Ohlédnutí komeniologovo

V květnu 2024 opustil svou rodinu, kolegy a tento svět doc. PhDr. Karel Floss, filozof, politik (bývalý senátor Parlamentu České republiky v letech 1996–1998) a vysokoškolský pedagog. Ztratili jsme v něm člověka s obdivuhodným vědeckým i kulturním rozhledem i život-

ním elánem, vzácného kolegu zaujatého svým oborem, vítaného společníka a partnera v debatách.

Středoškolská studia absolvoval Karel Floss v Olomouci, vysokoškolská – v oborech slovanská a klasická filologie – na univerzitách v Brně a v Olomouci.

Jeho učitelé v Brně byli František Novotný a Jaroslav Ludvíkovský, v Olomouci pak Karel Janáček a Oldřich Králík. Po studiích nastoupil do noviciátu dominikánského řádu v Olomouci, po násilném ukončení činnosti řádů v ČSR následovala internace a po ní vojenská služba v PTP (pomocné technické prapory). Po jejím absolvování mohl Karel Floss působit jen mimo svůj obor, jemuž se v plné míře mohl věnovat až po r. 1989: od září 1990 mohl přednášet filosofii na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Filosofii se ovšem věnoval i v letech předchozích, účastnil se bytových seminářů a udržoval styky s významnými mysliteli doma i v zahraničí; patřili mezi ně J. L. Fischer, J. Patočka, R. Kalivoda, Z. Fišer, M. Sobotka, S. Sousedík, J. Němec, L. Hejdánek, ze zahraničí J. Ratzinger, H. Küng, K. Beck, E. Schadel, R. G. Barancev a další.¹

Komeniologové se s K. Flossem setkávali od 80. let 20. století na uher-skobrodských komeniologických kolokviích, kde byl vedle svého bratra Pavla (a některých dalších účastníků, jako byli např. J. Polišenský, R. Kalivoda a J. Válka) osobností podílející se výrazně na směřování kolokvií, a zejména diskutující po přednesených referátech. Jako překladatel a komentátor se účastnil přípravy prvního kompletního překladu Komenského *Obecné porady o ná-*

pravě věcí lidských do češtiny.² Nelze nezmínit jeho snahy v oblasti vzdělávání: K. Floss založil a od r. 1989 po řadu let vedl *Letní filosofickou školu* v Sázavě, setkávání mladých filosofů a osobností české kultury, kde sám přednesl několik desítek přednášek a vedl semináře. R. 1993 založil za účelem vzdělávání osobností, jež budou zárukou úspěšného rozvoje svobodné společnosti, *Nadaci Světový étos – Centrum Prokopios*, do níž vložil značnou část svých senátorských příjmů. V rámci této nadace pak působila i zmíněná Letní škola.

Karel Floss rozhodně nebyl tradičním komeniologem, který by se obíral interpretací literárního a myslitelského odkazu Jana Amose Komenského z hlediska svého jednoho oboru. Samozřejmě, byl filosof, takže filosofie byla jeho hlavní doménou a prvním východiskem i při úvahách nad mnohaoborovým dílem a odkazem Komenského. Z mého pohledu charakterizuje cíle jeho komeniologických snah pasáž z jeho studie „Vztah myšlení a jazyka. Komenský mezi Platónem a Wittgensteinem“: „... nezapomínejme, že čím paušálněji vykládáme Komenského v horizontech jeho doby, tím více jej ochuzujeme o opravdový význam; čím více se nám naopak podaří zapojit jej do nadčasových dialogů, tím průkaznější bude jeho světovost a aktuálnost, o níž tak často a rádi hovoříme.“³ Sám se touto výzvou řídil

1 Srov. Redakce, K životnímu jubileu Karla Flosse. *Studia Comeniana et historica*, XXI, 1991, č. 45, s. 119–120; *Slovník českých filozofů*. Brno, Masarykova univerzita 1998, s. 130–131; Matula, J., K životnímu jubileu Karla Flosse. *Studia Comeniana et historica*, XXXVI, 2006, č. 75–76, s. 271–272.

2 Komenský, J. A., *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha, Svoboda 1992, 3 svazky.

3 Floss, K., Vztah myšlení a jazyka. Komenský mezi Platónem a Wittgensteinem. *Studia Comeniana et historica*, XX, 1989, č. 38, s. 54 n.

a v důsledku – alespoň podle mého mínění – přispěl k aktualizaci Komenského odkazu víc než leckteří jiní, kdo (zejména před listopadem 1989) měli hledání aktuálních a pokrokových prvků v Komenského odkazu takřkajíc plná ústa.

I v komeniologii sledoval tedy K. Floss především její filosofickou linii, ve středu jeho zájmu stál Komenského triadologický systém, prolínání filosofie a teologie, typologie utopií, ale také např. filosofie jazyka. Ke svým komeniologickým studiím přistupoval vybaven znalostí děl řady předních filosofů od antiky až po současnost. K protagonistům jeho zájmů na tomto poli patřili zejména Platón, Aristotelés, Augustinus Aurelius a Tomáš Akvinský, z pozdějších např. Ch. S. Pierce a L. Wittgenstein. Soustavně usiloval o zapojení Komenského myslitelského odkazu do širších kontextů jak historických, tak současných, přičemž předkládal – někdy možná až překvapivé – souvislosti se současnou vědou, na jejichž základě pak vytyčoval směry dalších možných interpretací Komenského díla (např. bádání o utopiích, o jejich zaměření na prostor nebo čas). Když už byla zmíněna antická filosofie, připomeňme, že s hlubokým porozuměním pojednal o vztazích humanismu a reformace k odkazu antiky, kde viděl inspiraci předně u zmíněného již Aurelia Augustina, ale i Aristotela a stoiků.⁴

Naprosto dominantní téma Flossových komeniologických prací vidím

v jeho interpretacích Komenského triadismu. Tento zájem přivedl K. Flosse (i jeho bratra Pavla) k úzké spolupráci s filosofy z Otto-Friedrich-Universitát v Bamberku H. Beckem a E. Schadelem, kteří tuto tematiku sledovali rovněž velmi intenzivně (E. Schadel se aktivně účastnil několika uherskobrodských kolokvií). K. Floss, který viděl v trinitární spekulaci „účinnou hráz proti extrémům všech monismů a pluralismů“,⁵ ocenil na tomto poli Komenského polemiky se sociniány, kteří z pozic racionalismu popírali božskou Trojici. Sám se k předpokládané roli Komenského v této oblasti vyjádřil takto: „Je tedy (vlastně nečekaným) úkolem komeniologů upozorňovat na Komenského Augustinem iniciovanou a živou triadistiku nejen v historických souvislostech, ale i v zásadních duchovních střetech současnosti. Neboť, jak bylo řečeno někde jinde, zapomenout na Trojici je možná ještě osudnější než zapomenout na bytí. Jestliže se takováto formulace možných osudů lidského údělu někdy zásadněji potvrdí, bude Jan Amos Komenský patřit – a to právě jako geniální žák a pokračovatel Aurelia Augustina – k myslitelům nejužitečnějším.“⁶ Příspěvky zaměřené na Komenského triadismus vzbuzovaly na komeniologických kolokviích v Uherském Brodě – obvykle mezi filosofy a historiky – až vášnivé debaty, jež se podílely do značné míry

4 Floss, K., Humanismus a reformace ve vztahu k antice. *Studia Comeniana et historica*, XX, 1989, č. 41, s. 9–23.

5 Floss, K., Triády – pojitko mezi filozofií a teologií. *Studia Comeniana et historica*, XXIV, 1994, č. 51, s. 19.

6 Floss, K., Jan Amos Komenský a trinitární nauka Aurelia Augustina. *Studia Comeniana et historica*, XXXVII, 2007, č. 77–78, s. 49.

na atmosféře a koloritu celých jejich zasídaní. Snad lze i pokládat za příznačné, že historik J. Válka v nich určitým způsobem pokračoval i na stránkách jubilejní publikace k Flossovým 75. narozeninám; nutno ovšem podotknout, že se na oněch stránkách řadí k těm autorům, kteří – ač s K. Flossem v mnohém (zejména s jeho křesťanským přístupem k výkladu světa) nesouhlasili –, přece mu neváhali projevit úctu a přátelský respekt.⁷

Nebyl to jen triadismus, kde K. Floss hledal u různých současných badatelů Komenského přesahy do myšlení pozdějších epoch i dneška. Zmíňme tu Komenského milenarismus, tak těsně spjatý s jeho projektem univerzální nápravy věcí lidských; Floss v této souvislosti upozorňoval na Komenského přesvědčení (inspirované Jáchymem z Fiore), že Kristovo království se připravuje zde na zemi, tedy před koncem světa, nikoliv po něm.⁸ Komenského všeobecná náprava lidských věcí byla v tomto smyslu přípravou tohoto Kristova – v milenaristickém uchopení tisíciletého – království na zemi. Jde o utopii? Pokud ano, jde podle Flosse, s odvoláním na R. Kalivodu,⁹ o utopii nikoliv místní, nýbrž časovou.

Konečně chci poukázat ještě na jedno téma, a sice na vztah Komenského

k R. Descartesovi a jeho interpretace v komeniologii. Komenský se proti Descartesovi a jeho filosofii vymezil ostře a zásadně. V diskusích komeniologů se objevoval názor, že Descartesův (a osvícenský) racionalismus vedl k dnešním ekologickým problémům a že Komenským vytyčená cesta všeobecné nápravy lidských věcí by byla mohla těmto problémům zabránit, nebo je alespoň mírnit – pro potřeby tohoto ohlednutí tu zjednodušíme. K. Floss se při řešení vztahu mezi myslitelskými odkazy Descartesa a Komenského dovolával – pro komeniologa snad i překvapivě – P. Vopěnky a jeho práce *Meditace o základech vědy*¹⁰ (nebyla to nicméně žádná výjimka, ale Flossem často uplatňovaný způsob, že objasňoval Komenského filosofii a zejména její přesahy do současnosti na pozadí prací vybraných myslitelů naší nebo nedávno minulé doby).

K. Floss cituje nebo reprodukuje z Vopěnkova díla řadu pasáží, jež pokládá pro svou interpretaci vztahu Descartes – Komenský za relevantní, vybírám z nich dvě. V první Floss zdůrazňuje, že je „třeba znovu procítit Komenského zděšení nad Descartesovým... chladným rozumem“,¹¹ ve druhé shrnuje jednu z podstatných částí této otázky: „Podle Vopěnky je možný i jiný než descartovsko-newtonovský přístup k reálnému světu, přičemž tento jiný přístup... nemusí být méně vědecký. Posláním nové (a Komenskému blízké)

7 Válka, J., Jak (ne)rozumím Karlu Flossovi. In: Dvorský, P. (ed.), *ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΟΨΙΑ*. Sborník k 75. narozeninám Karla Flosse. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2002, s. 251–258.

8 Floss, K., Utopie, emancipace a Apokalypsa. *Studia Comeniana et historica*, XXXII, 2002, č. 67–68, s. 10.

9 Tamtéž, s. 13.

10 Vopěnka, P., *Meditace o základech vědy*. Praha, Práh 2001.

11 Floss, K., Utopie, emancipace a Apokalypsa, c.d., s. 12.

vědy je naučit se orientovat ve spleti jevů, do níž jsme vrženi, nikoli s descartesovskou úporností redukcionisticky hledat jen to, o čem nelze pochybovat. A to již proto, že veškerá věda je tu nakonec k tomu, abychom poodhalili smysl svého údělu, jímž je pobývání v oné spleti jevů.“¹²

Do značné míry netradiční Flossův přístup ke komeniologickým studiím bude po jeho odchodu při komeniologických kolokviích a dalších setkáních napříště chybět; pro pamětníky i pro příští čtenáře jeho komeniologických textů však zůstane, jak doufám, stálou inspirací.

Martin Steiner

Filosofický ústav AV ČR, v. v. i., Praha
msteiner@flu.cas.cz

12 Tamtéž s. 11.